

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 1

2026

EKOLOGIK TA'LIM VA EKOLOGIK TARBIYA TUSHUNCHALARINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MAZMUNI

Abdullayeva Umidaxon G'ulomidinovna

Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi, PhD.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ekologik ta'lim va ekologik tarbiya tushunchalarining pedagogik hamda psixologik mazmuni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekologik ta'limning shaxsda ekologik bilim va kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni, ekologik tarbiyaning esa ekologik ong, qadriyatlar va mas'uliyatli xulq-atvorni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Ekologik ta'lim va tarbiyaning o'zaro uyg'unligi ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim omili sifatida asoslab beriladi. Olingan xulosalar ta'lim jarayonida ekologik yondashuvni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik ong, ekologik madaniyat, pedagogik yondashuv, psixologik omillar.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Абдуллаева Умидахан Гуломидиновна

Старший преподаватель Ферганского государственного университета, доктор философии (PhD).

Аннотация

В статье с научно-теоретической точки зрения анализируется педагогико-психологическое содержание понятий экологического образования и экологического воспитания. Раскрывается роль экологического образования в формировании экологических знаний и компетенций личности, а также значение экологического воспитания в развитии экологического сознания, ценностных ориентаций и ответственного поведения. Обосновывается, что интеграция экологического образования и воспитания является важным условием формирования экологической культуры. Полученные выводы направлены на совершенствование образовательного процесса.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, экологическое сознание, экологическая культура, педагогический подход, психологические факторы.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL CONTENT OF THE CONCEPTS OF ENVIRONMENTAL EDUCATION AND ENVIRONMENTAL UPBRINGING

Umidaxon G'ulomidinovna Abdullayeva

Senior Lecturer at Fergana State University, PhD.

Abstract

This article provides a theoretical analysis of the pedagogical and psychological content of the concepts of environmental education and environmental upbringing. The study highlights the role of environmental education in developing environmental knowledge and competencies, as well as the importance of environmental upbringing in fostering environmental awareness, values, and responsible behavior. The integration of environmental education and upbringing is substantiated as a key factor in shaping environmental culture. The findings contribute to enhancing environmental approaches in education.

Keywords: environmental education, environmental upbringing, environmental

awareness, environmental culture, pedagogical approach, psychological factors.

Kirish

Bugungi globallashtirish va texnologiya rivojlanish sharoitida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlar tobora murakkablashib borayotgani ekologik muammolarning keskinlashuviga olib kelmoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi, iqlim o'zgarishlari kabi global ekologik muammolar jamiyatdan ekologik jihatdan mas'uliyatli, ongli va madaniyatli shaxslarni tarbiyalashni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, **ekologik ta'lim va ekologik tarbiya** masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb muammolaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ekologik ta'lim va ekologik tarbiya shaxsda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish, ekologik bilimlar, qadriyatlar, e'tiqod va xulq-atvor me'yorlarini rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz jarayon hisoblanadi. Bu jarayon faqatgina bilim berish bilan cheklanmay, balki shaxsning hissiy-irodaviy sohasi, motivatsiyasi, ekologik mas'uliyat va ekologik tafakkurini rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Aynan shu jihat ekologik ta'lim va tarbiyaning pedagogik-psixologik mazmunini chuqur tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan ekologik ta'lim shaxsni tabiatni muhofaza qilishga yo'naltirilgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar bilan qurollantirishga xizmat qilsa, psixologik jihatdan u ekologik ong, ekologik motivatsiya va barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirish jarayoni sifatida talqin etiladi. Ekologik tarbiya esa shaxsning axloqiy-ruhiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda empatiya, mas'uliyat, ehtiyotkorlik va tabiatga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirish muhim o'rin tutadi.

Ta'lim jarayonida ekologik ta'lim va ekologik tarbiyani uyg'unlashtirish shaxsda ekologik madaniyatni shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida ushbu tushunchalarning pedagogik-psixologik mazmunini anglash, ularni amaliy faoliyatga tatbiq etish metodikasini ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagog shaxsining ekologik madaniyati kelajak avlodning ekologik ongini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois mazkur maqolada **ekologik ta'lim va ekologik tarbiya tushunchalarining pedagogik-psixologik mazmuni** ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinib, ularning shaxs rivojida o'rni va ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ekologik ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish hamda ekologik madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlarni boyitishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Ekologik ta'lim va ekologik tarbiya tushunchalari pedagogika, psixologiya, ekologiya va falsafa fanlari kesishmasida shakllangan bo'lib, mazkur masala bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ko'lami yildan-yilga kengayib bormoqda. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik muammolarning kuchayishi sharoitida ekologik ta'lim va tarbiyaning nazariy asoslarini chuqur o'rganish hamda ularni ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish zarurati ortib bormoqda. Xalqaro ilmiy manbalarda ekologik ta'lim shaxsda ekologik ong va barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirishga yo'naltirilgan uzluksiz ta'lim jarayoni sifatida talqin etiladi. Xususan, UNESCO hujjatlarida ekologik ta'lim barqaror rivojlanish ta'limining muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilib, unda bilim, qadriyat va amaliy faoliyat birligi asosiy tamoyil sifatida ko'rsatiladi. Ushbu yondashuv ekologik ta'limning faqat axborot berish bilan cheklanmasdan, shaxsning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Pedagogik adabiyotlarda ekologik ta'lim va ekologik tarbiya tushunchalari o'zaro uzviy bog'liq jarayonlar sifatida qaraladi. Tadqiqotchilar ekologik ta'limni asosan bilim va kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan jarayon sifatida izohlasalar, ekologik tarbiyani shaxsning axloqiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi omil sifatida baholaydilar. Ushbu manbalarda ekologik tarbiya shaxsda tabiatga nisbatan mas'uliyat, ehtiyotkorlik va qadriyatli munosabatni shakllantirishda muhim ahamiyatga

ega ekanligi qayd etiladi. Psixologik tadqiqotlarda ekologik ta'lim va tarbiyaning shaxs motivatsiyasi, ekologik ehtiyojlar va xulq-atvor bilan bog'liqligi tahlil qilingan. Psixolog olimlar ekologik ongning shakllanishi bilimdan tashqari hissiy tajriba, empatiya va shaxsiy munosabatlar orqali amalga oshirishini asoslab beradilar. Ushbu yondashuv ekologik tarbiyaning psixologik mexanizmlarini ochib berib, ekologik ta'lim jarayonida faol metodlar va reflektiv faoliyatning ahamiyatini ko'rsatadi. Milliy ilmiy adabiyotlarda ekologik ta'lim va tarbiya masalalari asosan uzluksiz ta'lim tizimi doirasida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotlarda maktab va oliy ta'lim bosqichlarida ekologik bilimlarni shakllantirish, fanlararo integratsiya va tarbiyaviy ishlarning o'rni yoritilgan. Shu bilan birga, ayrim ishlar ekologik tarbiyaning ma'naviy-axloqiy jihatlariga e'tibor qaratib, ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlarini asoslab beradi. Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim va ekologik tarbiya tushunchalarining pedagogik-psixologik mazmunini kompleks yondashuv asosida tahlil qilish masalasi yetarli darajada yoritilmagan. Ko'plab tadqiqotlar ushbu tushunchalarni alohida-alohida ko'rib chiqib, ularning o'zaro bog'liqligi va shaxs rivojida integrativ ta'sirini to'liq ochib bermaydi. Ayniqsa, ekologik ta'lim va tarbiyaning shaxs motivatsiyasi, qadriyatlar tizimi va xulq-atvorga ta'sir mexanizmlarini pedagogik-psixologik jihatdan asoslash zarurati saqlanib qolmoqda. Mavzuga oid adabiyotlar ekologik ta'lim va ekologik tarbiya masalasining nazariy asoslari mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ushbu tushunchalarning pedagogik va psixologik mazmunini uzviy birlikda tahlil qilish, ularni ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoniga yo'naltirish dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot jarayonida ekologik ta'lim va ekologik tarbiya tushunchalarining pedagogik-psixologik mazmuni nazariy manbalar tahlili hamda pedagogik-amaliy kuzatuvlar asosida o'rganildi. Tahlil ishlari ekologik ta'limning bilim va kompetensiyaviy jihatlari bilan ekologik tarbiyaning shaxsiy, axloqiy va motivatsion jihatlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga yo'naltirildi. Nazariy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim shaxsda ekologik bilimlar tizimini shakllantirish, tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni ilmiy asosda anglashga xizmat qiladi. Ekologik tarbiya esa ushbu bilimlarning shaxsiy qadriyat, e'tiqod va xulq-atvorga aylanishini ta'minlovchi muhim psixologik-pedagogik jarayon hisoblanadi. Bu ikki jarayon bir-birini to'ldiruvchi va uzviy bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi ekologik madaniyatni shakllantirishning asosiy sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Psixologik tahlil ekologik ta'lim va tarbiyaning shaxs motivatsiyasi, hissiy soha va xulq-atvor bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Ekologik bilimlar faqatgina axborot sifatida berilganda barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirmasligi, aksincha, ekologik tarbiya elementlari bilan boyitilgan ta'lim jarayoni shaxsda empatiya, mas'uliyat va tabiatga nisbatan ehtiyotkorlikni rivojlantirishi aniqlandi. Bu holat ekologik ta'lim jarayonida faol, reflektiv va amaliy metodlardan foydalanish zarurligini tasdiqlaydi. Pedagogik tahlil natijalariga ko'ra, ekologik ta'lim va ekologik tarbiya integratsiyalashgan holda tashkil etilganda ta'lim jarayonining tarbiyaviy samaradorligi oshadi. Fanlararo integratsiya, amaliy mashg'ulotlar, loyihaviy faoliyat va ekologik vaziyatlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarda ekologik muammolarga ongli munosabat shakllanishi kuzatildi. Bu jarayonda o'qituvchining shaxsiy namunasi va pedagogik yondashuvi muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekologik ta'lim va ekologik tarbiyaning pedagogik-psixologik mazmunini hisobga olgan holda tashkil etilgan ta'lim jarayoni quyidagi ijobiy natijalarga olib keladi:

- ekologik bilimlarning ongli va tizimli o'zlashtirilishi;
- ekologik qadriyatlar va mas'uliyatli munosabatning shakllanishi;
- barqaror ekologik xulq-atvor va ekologik madaniyatning rivojlanishi;
- shaxsning ekologik faoliyatga bo'lgan ichki motivatsiyasining kuchayishi.

Umuman olganda, tahlil va olingan natijalar ekologik ta'lim va ekologik tarbiya pedagogik-psixologik jihatdan bir-birini to'ldiruvchi yaxlit tizim ekanligini ilmiy jihatdan asoslab

berdi. Ushbu yondashuv ekologik madaniyatni shakllantirishda samarali bo‘lib, ta‘lim jarayonini ekologik jihatdan mazmunan boyitishga xizmat qiladi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari ekologik ta‘lim va ekologik tarbiya tushunchalari pedagogik-psixologik jihatdan o‘zaro uzviy bog‘liq, bir-birini to‘ldiruvchi va yagona maqsad — ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi jarayonlar ekanligini ko‘rsatdi. Ekologik ta‘lim shaxsda ekologik bilimlar, tushunchalar va ilmiy qarashlarni shakllantirsa, ekologik tarbiya ushbu bilimlarning qadriyat, e‘tiqod va barqaror ekologik xulq-atvorga aylanishini ta‘minlaydi. Mazkur jarayonlarning uyg‘unligi ekologik ong va ekologik mas‘uliyatni rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ekologik ta‘lim faqat axborot berish bilan cheklanganda kutilgan natijani bermaydi. Ekologik tarbiya elementlari — hissiy tajriba, empatiya, shaxsiy mas‘uliyat va amaliy faoliyat bilan boyitilgan ta‘lim jarayoni esa shaxsda tabiatga nisbatan ongli va ehtiyotkor munosabatni shakllantiradi. Shu bois ekologik ta‘lim va tarbiya pedagogik hamda psixologik jihatdan integratsiyalashgan holda tashkil etilishi zarur.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Ta‘lim jarayonida integratsiyani kuchaytirish. Ekologik ta‘lim va ekologik tarbiya elementlarini barcha fanlar, ayniqsa tabiiy fanlar va pedagogik fanlar mazmuniga tizimli ravishda integratsiyalash zarur.

2. Faol va refleksiv metodlardan foydalanish. Loyihaviy faoliyat, muammoli vaziyatlar tahlili, ekologik keyslar, amaliy mashg‘ulotlar va refleksiya ekologik ong va xulq-atvorni shakllantirishda samarali vosita sifatida keng qo‘llanishi lozim.

3. Psixologik omillarni hisobga olish. Ta‘lim jarayonida shaxsning motivatsiyasi, hissiy soha va qadriyatlar tizimini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish, ekologik tarbiyani empatiya va mas‘uliyat bilan uyg‘unlashtirish tavsiya etiladi.

4. Bo‘lajak pedagoglarni maqsadli tayyorlash. Pedagoglarni tayyorlash jarayonida ekologik ta‘lim va tarbiyaning pedagogik-psixologik mazmunini chuqur o‘rganishga yo‘naltirilgan maxsus kurslar va treninglarni joriy etish zarur.

5. Amaliy ekologik faoliyatni kengaytirish. Talabalar va o‘quvchilarni ekologik loyihalar, aksiyalar va ijtimoiy tashabbuslarga jalb etish ekologik madaniyatni shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ekologik ta‘lim va ekologik tarbiya pedagogik-psixologik asosda uyg‘unlashgan holda tashkil etilgandagina ekologik madaniyatni shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Mazkur tadqiqot natijalari ekologik ta‘lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish va uni zamonaviy ta‘lim talablariga mos ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Слостёнин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика. – М.: Академия, 2013. – 608 с.

2. Зимняя И. А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2014. – 384 с.

3. Гершунский Б. С. Философия образования. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 512 с.

4. Вербицкий А. А. Контекстное обучение в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.

5. ЮНЕСКО. Образование в интересах устойчивого развития: руководство для педагогов. – Париж: UNESCO, 2017. – 56 с.

6. Каюмов И. А. Экологическое воспитание личности: педагогические основы. – Т.: Фан, 2018. – 168 б.